

מחיה השפה העברית מלמד את ילדי ישראל צרפתית

סיפור מאבקו הקנאי של אליעזר בן-יהודה למען העברית נראה הרבה פחות חד-משמעי משנהוג לחשוב עם גילוי של עותק יחיד מספר לימוד שערך ותירגם מצרפתית למען בתי הספר של "אליאנס", שהיתה נושאת הדגל של הלשון והתרבות הצרפתית בארץ ומתוקף זה היתה אויבתו בנפש. ביום שלישי השבוע, יום מותו של אליעזר בן יהודה, צוין בארץ יום השפה העברית

זהר שביט 14.12.2012 12:27

"אדוני הנשיא", כותבים בצרפתית מירושלים לפאריס ב-21 ביוני 1904 אליעזר בן-יהודה וחיים כלמי אל נרסיס לון (Leven) נשיא "אליאנס": "יש לנו הכבוד להגיש לך את עבודתנו הקטנה שהוצאנו לאור זה עתה; אנו מבקשים שתואיל להציץ בה ומקווים שתמצא אותה מועילה לצורך ההוראה של שתי השפות שבהן גילית תמיד, ובצדק, עניין רב. אנא קבל אותה כעדות צנועה להערכתנו הרבה. ברגשי כבוד עמוק אליך, כבוד הנשיא".

המכתב הזה, השמור בארכיון "אליאנס - כל ישראל חברים" בפאריס, מציין את סופה של פרשה לא מוכרת ומפתיעה בחייו של מחיה הלשון העברית אליעזר בן-יהודה, המאירה באור שונה במקצת את הידוע לנו על יחסו הקנאי לעברית, ואת יחסיו עם היישוב הישן ועם כי"ח.

זהו סיפור רווי יצרים ודרמות, סתירות לא מעטות, ותהפוכות פתלתלות. במרכז הסיפור הזה עומד שיתוף פעולה, שעל פניו נראה בלתי מתקבל על הדעת, בין אליעזר בן-יהודה, שאינו רק "מחיה השפה העברית", אלא גם ממבשרי הלאומיות היהודית בארץ-ישראל, לבין חברת כי"ח, וגם שיתוף פעולה בינו לבין שני אישים בולטים מן היישוב הישן - חיים כלמי, מורה בן היישוב הישן, שנישא לאחותו של יוסף נבון ביי, והרב הספרדי הנכבד, יעקב מאיר, ממנהיגי היישוב הישן.

מכתבם של בן-יהודה וחיים כלמי (המוזכר לעתים גם כקאלמי) מתייחס לחיבור משותף של השניים, ספרון דו-לשוני, ששמו בצרפתית Recueil de morceaux de lecture; ובעברית נקרא "קבץ מאמרים לקריאה". הספרון הצנום הזה, בן 123 עמודים, שראה אור בירושלים בדפוס הרא"מ לונץ, התרס"ד (1904), הוא מסמך נדיר שבנדירים.

נתקלתי בו באקראי בעת שחקרתי את המפה הלשונית בתקופת היישוב. רוני כספי, העובדת אתי, הפנתה את תשומת לבי לאזכור במאמר שכתב הלשונאי ראובן סיוון על חידושי הלשון של בן-יהודה. סיוון ציין שהמלה "בובה" מופיעה לראשונה ב"קבץ מאמרים לקריאה", מאת א' בן-יהודה מחבר המלון הגדול של הלשון העברית בזמן הזה, וחיים כלמי מורה בבית-הספר של חברת כל ישראל חברים, (שבו) מובאים, טור מול טור, סיפורים מנוקדים לילדים, עברית מול צרפתית" (סיוון לא ציין, שבנוסף מובא הטקסט בתרגום מילולי של מלים בצרפתית מעל מלים בעברית).

האם ייתכן, תהיתי, שבן-יהודה הוציא לאור בארץ-ישראל ספר בצרפתית לתלמידים בבתי הספר של "אליאנס"? איך אירע שהאיש שכמעט גזר אלם על בנו כאשר אסר לחשוף אותו לדיבור לא-עברי, היה מעורב בהוצאה לאור של ספר בצרפתית יחד עם מורה של חברת כל ישראל חברים, שאותה תקף בחריפות מעל דפי עיתוניו?

התקשיתי למצוא אזכור של הספרון הזה במחקרים הרבים שנכתבו על בן-יהודה ועל פועלו, וגם הבקאים ביותר בקורות חייו כמעט ולא התייחסו אליו. בביוגרפיה החשובה ורחבת ההיקף שלו מציין

יוסף לנג: ש"לא עלה בידינו לראות את תוכנית הלימודים או את המקראה שכתב". אזכור נדיר של הספרון מופיע בהספד שפירסם אברהם אלמליח ב"דואר היום" בינואר 1933. אלמליח, שלמד אצל כלמי וחתם על ההספד כ"אחד מאלפי תלמידיו", חיבר לימים את "מילון חדש ושלם עברי-צרפתי". הוא גם היה ממנהיגי הקהילה הספרדית ביישוב, ומאוחר יותר חבר מועצת עיריית ירושלים, חבר אספת הנבחרים והוועד הלאומי וחבר הכנסת הראשונה.

התברר לי שבספרייה הלאומית יש עותק של הספרון שנסרק. באותו שלב לא ידעתי עדיין שבעותק הזה חסרים שישה עמודים, שמקומם אחרי עמודי השער, ובהם דברי ההקדמה, כולל הצהרת המחברים בצרפתית ובעברית על מטרת הספר, הקדמה בעברית מאת הרב יעקב מאיר (עם תרגום שלה לצרפתית), קטע בשם "השכמה" וחלק מהקטע "השכמת בבקר". רק כשהגעתי לספריית "אליאנס" שברובע התשיעי של פאריס יכולתי להחזיק בידי, נרגשת, את הספרון השלם והצנום, המונה, כאמור, 123 עמודים. כתמי הדיו על הספר כמו החיו את דמותו של התלמיד האלמוני, שלמד לקרוא מהספר הזה בעברית ובצרפתית.

איך נולד הספרון הזה ומי היה שותפו של בן-יהודה לחיבורו?

הספרון הוא תוצר של תוכנית חינוכית להוראת העברית, שראשיתה כנראה, ביוזמה של משה פרסקו (Fresco), מורה בבית-הספר של כי"ח בדמשק, ולאחר מכן מנהל אחד מבתי הספר של "אליאנס" באיסטנבול. משה פרסקו התבקש על ידי ועד חברת כי"ח בפאריס לכתוב דו"ח על מצב בתי-הספר של החברה, ובתוך כך לבחון את דרך ניהולו של בית-הספר "התורה והמלאכה" בירושלים. בדו"ח, שנכתב בצרפתית (ותורגם על ידי) ביקר פרסקו בחריפות את שיטות הוראת העברית בבתי-הספר של אליאנס, ולעומת זאת שיבח את הוראת העברית שהנהיג אליעזר בן-יהודה בבית-הספר בירושלים. הדו"ח השמור בארכיון "אליאנס", הוגש לנשיא הארגון ב-4 ביוני 1884.

"כידוע לך, בדרך כלל, הוראת הלשון העברית ברוב בתי הספר של אליאנס גרועה מאד, מפני שאנשי הסגל הם לעתים קרובות בורים או מפני ששיטות ההוראה זקוקות לשיפור. המנהל המנסה לתקן זאת אינו מצליח ובסופו של דבר מאבד עניין בחלק הזה של התוכנית. התלמידים משתעממים בשיעורי העברית ועושים הכל כדי להשתחרר מהם.

"בבית הספר בירושלים מלמד את העברית באופן מושלם מר בן יהודה. המורה הזה איננו רק הבראיסט נודע, אלא הוא גם מתמצא היטב בלשונות ובמדעים. הוא יישם בהוראת העברית אותן שיטות המקובלות בהוראת הלשונות החיות. אין הוא מתרגם את התנ"ך לא לז'רגון אספניול לא לז'רגון גרמני ולא לז'רגון ערבי. התלמיד קורא, וההסברים ניתנים בעברית; למלה קשה נותנים פירוש במלה קלה יותר. כשאנו קוראים בשיעור קטעים בצרפתית, אנו נותנים הסברים בצרפתית. מר בן יהודה עושה אותו דבר בהוראת העברית. אחרי קריאת פרק, על התלמיד לספר בלשונו את הקטע בעברית. ואין מקדישים כאן יותר זמן לעברית מאשר במקומות אחרים."

בהמשך הציע פרסקו להכשיר מורים, שילמדו עברית ב"אליאנס" לפי שיטת בן-יהודה, והמליץ להוציא לאור אוסף של קטעי קריאה בעברית לשימושם של תלמידי בית-הספר. יחד עם המנהל של בית הספר שכר פרסקו, לפי הכתוב בדו"ח, את שירותיו של בן-יהודה כדי שיכין ספר בן שלושה חלקים לפי רמות הלומדים: מתחילים, בינוניים ומתקדמים. "מר בן-יהודה עסוק כרגע בהכנת החלק הראשון למתחילים, שחלק ניכר ממנו כבר סיים. כל הקטעים כתובים בסגנון צח, אך פשוט וקל. הם מתאימים באופן מושלם למתחילים."

פרסקו הציע תוכנית לספר, שהיה אמור לכלול קטעי מוסר, קטעי מידע, פתגמים, אגדות תלמודיות, ואנקדוטות קצרות מההיסטוריה היהודית, קיצור דברי ימי היהודים עד ימינו, מושגים בגיאוגרפיה של ארץ ישראל וכן חוקים פשוטים של דקדוק, תרגילים ללימוד הדקדוק ולניתוח הלשון וההטיות, ולבסוף תרגילים בסגנון ובחיבור: "ברגע שמלמדים עברית בכל בתי הספר של אליאנס (וגם בבתי הספר לבנות) ומקדישים לכך לא מעט זמן, צריך לחשוב על אמצעים שיהפכו את ההוראה הזאת ליותר נבונה

ויותר רציונלית. כל הראוי שילמדו, ראוי שילמדו היטב. חשבתי על שני אמצעים שאני מגיש לאישורכם. 1. אפשר להכשיר מורים טובים לעברית בבית הספר בירושלים (כפי שהכשירו מורים טובים לערבית) ולשלוח אותם לערים השונות בטורקיה.

2. לפרסם ספר טוב של קריאה בעברית בדומה לספרים של קריאה בצרפתית ולהפיץ את הספר הזה בבתי הספר. אמנם הספר הטוב ביותר אינו שווה ערך למורה טוב, אבל ספר הוא עזר; אם אינו בא במקום המורה, הוא יכול לסייע לו ולהפוך את המשימה שלו לקלה יותר. המנהל ואני שכרנו את מר בן-יהודה כדי שיחבר את הספר הקטן הזה".

בהמשך פירט פרסקו את שמונת החלקים שמהם אמור היה להיות בנוי הספר, וסיכם: "כל החלקים האלה יהיו ביחד ולא כפרקים נפרדים, הכוונה לכך ששיעור בדקדוק יופיע אחרי אנקדוטה היסטורית ושיעור בגיאוגרפיה אחרי שיעור בלימוד מושגים, כדי להשיג את הגיוון הרב ביותר של השיעורים. מיד לאחר שתסתיים העבודה יישלח אליכם כתב היד כדי שתוכלו לבחון אותו לפני הדפסתו".

לא במקרה משה פרסקו הוא שיזם את התוכנית ללמד בשיטה מודרנית את השפה העברית ב"אליאנס". הוא עצמו הכניס לבית-הספר בניהולו, ששכן ברובע חֶסְקוֹי באיסטנבול, תוכנית מודרנית להוראת עברית. קצת יותר מעשר שנים אחרי שכתב פרסקו את הדו"ח הביא בן-יהודה ב"הצבי" (שנה 12, גיליון 26, 19.6.1896) את מכתבו של משה פרסקו לנסיים בכר, שבו תיאר באוזניי בכר, כיצד לומדים עברית בבית-הספר שבניהולו:

"בימים האלה כוננתי בבית ספרי שיעור מיוחד לתלמוד לשון עברית. עשרה מתלמידי הבי' ילמדו בשעות מיוחדות, מלבד כל הלימודים לפי הפרוגרס, את לשון עברית לכל פרטיה מפי הרב של בית הספר הזה היודע היטב לשון עברית. התלמידים ילמדו לקרוא בעיתונים העבריים ולכתוב עברית, גם ילמדו האגדות ודברי המוסר שבהתלמודים, ואנו מקווים כי בעוד זמן מה נוכל לתת תמיכה קטנה לתלמידים האלה למען יוכלו להתמיד בלימוד הזה. חברה אחת פה הבטיחה לנו עזר וסעד לתכלית זו".

תוכניתו של פרסקו, שעמדה ככל הנראה בבסיס הספר שפירסם בן-יהודה יחד עם כלמי, מומשה רק בחלקה ובאיחור של כעשרים שנה. ייתכן שההחלטה להוציא לאור בשנת 1904 את הספר, שלפי עדותו של פרסקו "חלק ניכר ממנו" כבר היה מוכן בשנת 1884, התקבלה לאחר שהוועד המרכזי של כי"ח פירסם בשנת 1903 הנחיות למורים, שהתייחסו, בין היתר, להוראת העברית, והובעה בהם אי-נחת רבה מאופן הוראת העברית בבתי-הספר של "אליאנס". בהנחיות החדשות ניכר כי כי"ח אימצה אז את התפישה של בן-יהודה, שאין לבסס את הוראת העברית על לימוד בנפרד של הדקדוק, אלא יש לתרגל את הדקדוק באופן טבעי כחלק מן הקריאה והתרגום של טקסטים.

מן ההנחיות האלה אפשר ללמוד על הדרך הארוכה שעשתה חברת "כל ישראל חברים" ביחסה אל העברית. לפי עדותו של בן-יהודה סברו תחילה אנשי החברה שהוראת העברית נועדה להכשיר את התלמידים "להבין היטב על ידה את התנ"ך". ואולם, בהדרגה השתנה היחס להוראת העברית, והשינוי הזה משך גם את תשומת לבם של אנשי היישוב החדש, כפי שבישר בשמחה בשנת 1897 הלל יפה לאחד העם: "חברת כי"ח אינה מלגלת עוד על השאלה הזאת, כמו לפנינו ("כל יגיעתכם לשווא היא"), אלא דנה בה בכובד-ראש. המפקח השוהה בארץ, מר בנדיקט, הוטל עליו לחקור את שאלת השפה העברית. כל חפצו הוא, לדבריו, להיווכח, כי לימוד השפה העברית אינו גורע מאומה משאר הלימודים הנחוצים".

לא ברור אם השינוי ביחס להוראת העברית נבע מהתנסותם של נסים בכר ובן-יהודה בהוראה בשיטת ה"עברית בעברית". בכל מקרה ברור, שבניגוד לבן-יהודה, לא ייחסו אנשי כי"ח להוראת העברית חשיבות לאומית ממדרגה ראשונה. בעיניהם, הוראת העברית נותרה משנית להוראת השפה הצרפתית, שהיתה ונשארה אבן היסוד בבתי-הספר, ומספר השעות שהוקצה לה במערכת השעות היה גדול בהרבה ממספר השעות שהוקצה ללימודי העברית. על פי מחקרו של אהרן רודריג, בהנחיות

שהתפרסמו ב-1903 הוקצו ללימודי העברית לבנים בשנים א-ד בין 5 ל-10 שעות לשבוע. לעומת זאת הוקצו ללימודי הצרפתית, שכללו קריאה בצרפתית, שפה צרפתית, אוצר מלים ומושגים וכתביה תמה בין 14 ל-22 שעות בשבוע.

בראשית אפריל 1882 נפתח בירושלים בית-ספר בחסותה של כ"ח. ניהול בית הספר הוטל על נסים בכר. בכר, יליד ירושלים, חזר אליה בשנת 1882 לאחר שניהל את מוסדות החברה בסוריה, בבולגריה ובקושטא. הוא התקבל יפה ביישוב הספרדי, אף כי חוגים קיצוניים ביישוב האשכנזי הכריזו חרם על בתי הספר של כ"ח, ואליהם הצטרפו בשנת 1887 גם כמה רבנים ספרדים. דומה שבכר לא התרגש יתר על המידה מהחרם, ומיד לאחר שקיבל את המינוי החל בגיוס מורים בעלי מעמד ויוקרה בציבור היהודי, שהיו מקובלים גם על פקידי הממשל העותמאני.

הוא פנה תחילה לברוך בן יצחק מיטרני (בני"ם), שאותו מונה שלמה הרמתי יחד עם נסים בכר ויוסף הלוי, כמי "שקדמו לאליעזר בן-יהודה" בהוראה בשיטת ה"עברית בעברית". מיטרני דחה את ההצעה, ובכר פנה לבן-יהודה, שאותו הכיר מפעילותם המשותפת באגודת "תחיית ישראל". בזיכרונותיו סיפר בכר שבן-יהודה עשה חיל בעבודתו: "מסרתי אז את הדבר הזה לבן יהודה, והוא גם הצליח בעבודתו זו. במשך של חודשים אחדים הכין בשיטה זו תלמידים רבים שהתעתדו להיות מורים. ביניהם גם את דוד ילין ויוסף מיוחס".

אף-על-פי שלא היה מורה בהכשרתו נענה בן-יהודה להצעה, מפני שבאותם ימים היה מצבו הכלכלי גרוע ומשפחתו הגיעה לחרפת רעב. בכר, שהתנסה בעצמו בהוראת עברית בעברית כשנשלח בשנת 1874 לשמש מנהל בית-הספר "אליאנס" בשכונת גֶלְטָה בקושטא, העריך מאוד את בן-יהודה ואת קנאותו לעברית. ייתכן שציפה שבזכות בן-יהודה יירשמו לבית הספר גם תלמידים מן העדה האשכנזית ואולי גם קיווה שכך יחדל בן-יהודה מהתקפותיו על כ"ח בעיתונים.

ב-29 בנובמבר 1882 כתב נסים בכר להנהלת כ"ח, כי כוונתו להעסיק כמורה את "הבלשן הצעיר והמלומד הידוע לכם בשם בן-יהודה". הוא קבע כי אין לחשוש ממנו ואין להתרגש מהביקורת שהטיח בכ"ח בענייני ההתיישבות, מפני ש"עכשיו הוא ממושמע".

קצת פחות משנה אחר כך, ב-9 באוגוסט 1883, כבר יכול היה בכר לבשר במכתב להנהלת כ"ח שבן-יהודה מונה למורה לעברית בבית הספר. השכר היה נמוך מאוד. מאוחר יותר, הציע בכר לבן-יהודה להגדיל את משכורתו ל-80 פרנק כדי שיוכל לוותר על עבודתו בעיתון. באוזני בן-יהודה הביע בכר דאגה לבריאותו ואת החשש (שהתאמת) שמאמריו יגרמו לחרם עליו, אבל נראה, כאמור, שבכר ביקש לחזק את התלות הכלכלית של בן-יהודה באליאנס.

ואכן, התקפותיו של בן-יהודה על כ"ח פסקו אחרי שהחל לקבל משכורת באופן סדיר, והיחסים המשיכו להיות טובים גם לאחר שעזב את בית הספר. בגיליון הבודד של "הצבי" שראה אור בתרמ"ג, כתב בן-יהודה שכי"ח: "החלה להאיר פניה להדבר הזה" (=ללימוד העברית ב"התורה והמלאכה" בירושלים), ובשנת 1897 גם קיבל הלוואה מכ"ח בסכום נכבד מאוד של 5000 פרנק - יותר מסך כל שכרו ב"אליאנס", אילו לימד שם שמונה שנים.

בזיכרונותיו על הפרשה הדגיש בן-יהודה שהסכמתו ללמד בבית הספר הותנתה בכך שילמד אך ורק בעברית: "ביום סגריר אחד מימות הגשמים בחודש טבת נכנס אל ביתי אדם וידבר אלי עברית ויאמר: שמי נסים בכר ושלוח אני מחברת 'כל ישראל חברים' לפתוח בית-ספר לבנים בעיר זו. ואבוא אל אדוני להציע לפניו להיות מורה הלשון העברית בבית הספר שלי. ואען לו: ברצון הייתי מקבל הצעת אדוני אלמלא היה הדבר אפשר. אך כמדומני, שזה אי-אפשר, יען אני לא אוכל להסכים אלא בתנאי מפורש זה: דבר אדבר להתלמידים רק בעברית. שום לשון אחרת לא ישמעו התלמידים מפני. ובשום לשון אחרת לא אתן להתלמידים לדבר לי.

"לכן באתי לאדוני בהצעתי - השיב האדון נסים בכר - שמוע שמעתי על אודות אדוני ועל מחשבותיו בדבר תחיית הלשון. ואף אני רוצה בזה. והנה אתן לאדוני האפשרות להוציא רעיונו לפועל

בבית-הספר".

את הספרון "קבץ מאמרים לקריאה" אין בן-יהודה מזכיר בזיכרונותיו, וגם לא ב"מבוא הגדול" למילונו. כאמור, הוא הוציא אותו לאור יחד עם חיים כלמי. כלמי, שקיבל את חינוכו העברי בבוקרשט וסיים את לימודיו בפאריס, עבד בבית-הספר של כי"ח בירושלים, ואחר כך היה מנהל בתי-הספר של כי"ח ביפו ובאיזמיר. יחד עם בן-יהודה, והרבנים יעקב מאיר וחיים הרשנזון, היה כלמי שותף להקמת החברה "שפה ברורה" בירושלים בשנת 1889, שמטרתה היתה לבסס את היישוב בארץ לא על כוללים ועדות, אלא על בסיס תרבותי ולשוני משותף.

שותפם ל"שפה ברורה" היה הרב יעקב מאיר, מי שנבחר מאוחר יותר לכהן יחד עם הרב אברהם יצחק הכהן קוק כרב ראשי לארץ-ישראל, כ"הראשון לציון". מאיר כתב את ההקדמה - מעין "הסכמה" - שבה שיבח את עורכי "קבץ מאמרים לקריאה", תיאר את התרבות הצרפתית כתרבות אוניברסלית, והביע תמיכה נלהבת במעשה התרגום ובעבודת העריכה. היתה זו עמדה לא שגרתית של רב, גם אם ספרדי, בן היישוב הישן.

בהקדמה ציינו מחברי הקובץ, כי הספר מיועד לתלמידים שהתחילו ללמוד את שתי השפות - עברית וצרפתית - ושכוונתו "להביא הרבה תועלת להמתחילים ללמד שתי הלשונות". כמו כן כתבו, שאם יזכה הספר להצלחה, יש בכוונתם להוציא ספר המשך, בהיקף גדול יותר. ככל הידוע לי גורלו של הספר לא שפר, והחלק השני שלו לא ראה אור.

לפי עדותו של אלמליח, כלמי היה אחראי למבחר הקטעים בצרפתית, ואילו בן-יהודה היה אחראי לתרגומם לעברית, תרגום שבן-יהודה תיאר אותו בגאווה כתרגום ספרותי "בלשון העברית החיה הנהוגה בספרות ובדיבור בזמננו". אין בהקדמה התייחסות לאופיים של הקטעים שנכללו בקובץ, פרט להערה שנלקחו "ממבחי הסופרים הצרפתים". בהקדמה נאמר גם שהטקסטים שונו מעט כדי שיתאימו לרמת ידיעת הצרפתית של קהל היעד: "למען יוכלו להבינם מי שאין לו אלא ידיעה קלה בצרפתית".

מדובר, לפי בדיקתי, בשינויים קטנים ולא משמעותיים. רשימת המקורות המופיעה בסוף הספר מציינת שורה קטעים מן הספרות הצרפתית, שמיעוטם פרי עטם של סופרים ידועים: שני קטעים מ"עלובי החיים" לוויקטור הוגו, ושני קטעים מ"הווידויים" לז'אן ז'אק רוסו. קטעים אחרים הם משל סופרים צרפתים מוכרים הרבה פחות, ואני סבורה שמקורם במקראה צרפתית כלשהי. ייתכן מאוד שנלקחו מאחד הספרים שהופיעו ברשימת ספרי הקריאה וספרי הלימוד שהותרו לשימוש בבתי-הספר של חברת כי"ח, רשימה שהוכנה בפאריס בשנת 1883-1884.

חלק מן הספרים האלה נשלחו לארץ ישראל לקראת סוף 1894, לאחר שנסיים בכר הצליח להקים ספרייה בבית-הספר של כי"ח בירושלים. בן-יהודה וכלמי שילבו בקובץ קטעים שנלקחו מאחד הספרים האלה יחד עם קטעים שנלקחו מהספר בצרפתית שנלקחו מאחד הספרים האלה יחד עם קטעים שנלקחו מהספר הכתוב צרפתית, "בשבת לפני הצהריים, ספר ללימוד מוסר ודת למען הנוער היהודי" (1), ספר עב כרס שכלל קטעי מוסר ודעת, שנועדו לשיעורי יהדות בשבת בבוקר לילדים ולבני נוער יהודים (בדומה ל"סנדי סקול" האמריקאי). "בשבת לפני הצהריים" ראה אור לראשונה בינואר 1842, כלומר כמעט כעשרים שנים לפני הקמת "אליאנס" (בשנת 1860), וזכה ככל הנראה לפופולריות רבה. ב"קבץ מאמרים לקריאה", הכולל 45 קטעים, נכללו שמונה קטעים מ"שבת לפני הצהריים", וכולם עוסקים ביהודים. הקטעים מהללים את הסגולות המקצועיות של היהודים, את חוכמת החיים היהודית, וכמעט כולם מתייחסים לאפשרות של יהודים אזרחי צרפת לשמור על זהותם היהודית.

הקטע הראשון, המופיע בתחילת הספר, נקרא: "תקווה נכזבה של מומר" ומתאר קצין (ובעברית של בן-יהודה: "פקיד בצבא צרפת"), שהתנצר בתקווה שהדבר יקל עליו לעלות בדרגה. נפוליאון מביע חשש שקצין שהיה מוכן לבגוד באלוהיו עלול לבגוד גם בעמו, ומסרב להעלותו בדרגה: "לא אעלהו לשום מעלה מפני שאין לי אמונה בו. מי שבגד באלוהיו עלול לבגוד גם בארצו".

בקטע אחר מסופר על המלך פרנסואה הראשון שנפל בשבי וחלה. הוא ביקש שישלחו לו רופא יהודי, מפני ש"הרופאים היהודים היו מפורסמים בזמן ההוא בעומק מדעם", ואולם סירב לקבל את הרופא היהודי המומר שנשלח אליו בטענה: "לו היה הרופא הזה באמת חכם גדול, כי אז לא היה לו צורך להמיר דתו למען כבוש לו דרך בחיים". ברוח דומה מופיע סיפור על יהודי שביקש מממשלת צרפת אישור להחליף את שמו ונתקל בסירוב. הסירוב לפנייתו מנומק בכך ששמו, אברהם, הוא שם אחד האבות "שבכל העולם מכבדים", וגם מפני שמאחורי הבקשה מסתתרת ההנחה השגויה כי מי שנושא שם יהודי אינו נהנה משוויון זכויות: "בהיות שהיהודי בצרפת הוא אזרח שווה בכל החוקים ליתר אזרחי הארץ אינו צריך להסתיר את דתו".

הקטע "מקלעי גיבור חיל" מביא את סיפורו של לוחם, שהמשיך להגן על המקלעים גם לאחר שנפצע וכל חבריו נהרגו. הקיסר שצפה בו, הסיר מעל חזהו את אות לגיון הכבוד והורה לשלישו להעניקו לחייל. בתגובה העיר השליש שמדובר בטוראי ולא בקצין: "זה אינו כלל פקיד צבא. הוא מקלעי פשוט", ועל כך השיב נפוליאון: "אני אמר לך ענה נפוליון, כי הוא פקיד צבא. ברגע זה זכה לכתפות פקיד צבא". הקטע בצרפתית מסתיים בקביעה: "המקלען האמיץ הזה היה יהודי", משפט שבאופן מפתיע נשמט מן התרגום לעברית.

קטעים אחרים שנלקחו מ"בשבת לפני הצהריים" נועדו לחנך לערכים אוניברסליים ברוחה של כי"ח, כגון הסתפקות במועט, ענווה, דאגה לדורות הבאים וצדקה. חלק מהקטעים ב"קבץ" נשאבו ממקורות אחרים, כמו "קרלומן (=קרל הגדול) והיהודים", שנלקח מספר ההיסטוריה של הינרייך גרץ. הקטע מספר כיצד היטיב הקיסר עם היהודים במטרה לשפר את כלכלת ארצו, הקים להם שכונה משלהם בשם "חצר היהודים" שעליה הפקיד את קלונימוס ובנו משה.

מעורבותו של בן-יהודה בחיבור הקובץ ובתרגומו לעברית מעידה שהמאבק על העברית כשפה הלאומית של היישוב היהודי היה מורכב יותר מהמקובל לחשוב. נראה שבן-יהודה השתתף בהכנת הספרון הזה מפני שראה בכך הזדמנות להבטיח ולבצר את מעמדה של העברית בתוכניות הלימודים של "אליאנס" ולהבטיח את מקומה לצד הצרפתית, שתהיה כמוה "לשון חיה, יפה ועשירה" (כדבריו של בן-יהודה ב"מבוא הגדול" למילונו). אך מעל לכל מספרת פרשה זו על רגע של חיבור נדיר בין שני נציגי מחנות אויבים לכאורה: בן-יהודה, שהיה ממבשרי הלאומיות היהודית המתממשת בארץ-ישראל, ו"אליאנס", שדגלה באמנציפציה ובהתערות של היהודים בתרבות הצרפתית.

תודותי העמוקות לספרניות בספריית כי"ח בפאריס, גילה קופר ורוז לוין, על עזרתן בעת עבודתי בארכיון. ולאִיב וְאֵל וְלִדְנֵי שְׂרֵבִיט עַל עִזְרָתָם בְּאִתּוֹר הַטִּקְסָטִים שֶׁל רוֹסוֹ וְלִעֲמֻנּוֹאֵל הַלְפְּרִין עַל סִיוְעוֹ בְּעִבּוּדָה עַל הַמַּאמֵר.

(1) Les matinees du Samedi

**Livre d'education morale et religieuse
a l'usage de la jeunesse Israelite**

זהר שביט

אליעזר בן יהודה. עכשיו הוא ממושמע

"קובץ מאמרים לקריאה" (1904), ספר הלימוד שערך ותירגם אליעזר בן יהודה לתלמידי אליאנס.

שער בית הספר " אליאנס " בירושלים. עברית לצד הצרפתית.